

FERRUH BOZBEYLİ’NİN SİYASAL DÜŞÜNÇESİNDE “DEMOKRATİK SAĞ” KAVRAMI

İhsan Ömer ATAGENÇ*

Özet

Soğuk Savaş dönemine giriş sürecinde Türk Sağ’ının merkezi Demokrat Parti’nin kuruluşunda ortaya çıkan ve “46 Ruh” olarak tanımlanan bir siyasal geleneği ifade etmektedir. Ancak 1960’lı yılların sonunda DP geleneği üzerine kurulu olan Adalet Partisi (AP) içinde önemli siyasal kırılmalar meydana gelmiştir. Bu kırılmalardan en önemlisi Ferruh Bozbeyli önderliğinde ortaya çıkan Demokratik Parti (DP)’dir. DP, Demokrat Parti’nin ardılı olma iddiası ile siyasal hayata dâhil olan bir merkez sağ partidir. DP merkez sağın ana eğilimlerini temsil etmekle birlikte diğer merkez sağ partilerden daha geleneksel ve muhafazakâr bir siyasal partidir. Bozbeyli bu yeni süreçteki siyasal pozisyonu “Demokratik Sağ” olarak tanımlamaktadır. “Demokratik sağ” kavramı bir yandan Türk sağının geleneksel kodlarına sahipken, öte yandan aşırılıkçı eğilimlere karşı yeni bir sağ ideolojinin de temellerini atmıştır. Başka bir ifadeyle Erken Cumhuriyetin ideolojik kodları ile uyumlu görünürken aynı zamanda da bir Soğuk Savaş dönemi gerçeği olarak Türk-İslam Sentezi’ni resmi ideoloji ile dengeleyen bir nokta üzerinde durmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokratik Parti, Ferruh Bozbeyli, Türk Sağı, Demokratik Sağ

“DEMOCRATIC RIGHT” CONCEPT IN FERRUH BOZBEYLİ’S POLITICAL THOUGHT

Abstract

In the period of entry into the Cold War, the center of Turkish right represents a political tradition that emerged in the establishment of the Democrat Party and defined as the “Spirit of 46”. However, at the end of the 1960s, Justice Party (JP) founded on the DP tradition had important political ruptures. Democratic Party (DP) was the most important rupture emerged with the leadership of Ferruh Bozbeyli. Democratic Party is a center right party involved in political life with claim to be the successor of Democrat Party. Besides represents the main trends of the center right, DP is more traditional and conservative political party than the other center right parties. In the new process Bozbeyli defining his political position as “Democratic Right”. On the one hand the concept of “Democratic Right” has traditional codes of Turkish right, on the other hand laid the basis of new right ideology against the extremist tendencies. In the other words on the one hand “Democratic right” seems compatible with ideological codes of Early Republic period, on the other hand it stands on equilibrium point which is balanced Turkish-Islamic Synthesis, as a reality of the Cold War, and official ideology.

Keywords: Democratic Party, Ferruh Bozbeyli, Turkish Right, Democratic Right

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, atagencomer@yahoo.com

Giris

1960'lı yıllar Türk siyasal hayatında çeşitliliklerin ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Hemen hemen pek çok farklı siyasal görüş ve farklı sınıflar kendilerini siyasal alanda temsil etme imkanı bulmuşlardır. Bu dönemde Türk sağına bakıldığı zaman da benzer bir durumu görmek mümkün olacaktır. Demokrat Parti ve O'nun temsil ettiği "1946 Ruhü"nun ardılı olan Adalet Partisi (AP) Türkiye'de merkez sağ konsolide eden parti olma özelliğini uzun bir müddet koruyacaktır. Buna karşılık 1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde merkez sağ içinde de birtakım çözümlerin ortaya çıktığı görülecektir. Bu yeni çözüme süreci büyük ölçüde Süleyman Demirel'in siyasal tasarruflarına karşı önemli bir eleştiri üzerine inşa edilmiştir. AP içindeki çatışma, bir ayrışma süreci ile sonuçlanmış ve AP içinden "41'ler Hareketi" olarak bilinen Demokratik Parti (DP) doğmuştur. Tarihsel olarak Demokrat Parti'nin mirasçısı olma iddiası ile ortaya çıkan DP, kuruluşunda önemli simalar ile 1970'li yılların ilk yarısına önemli bir damga vurmuştur. DP, siyasal olarak açık bir biçimde kendisini "sağ" olarak tanımlayan ender siyasal oluşumların başında gelmektedir. Kendi sağ pozisyonunu tanımlarken de bir yandan hem Cumhuriyetin kurucu ideolojisinin kodlarına dayanacak öte yandan da Soğuk Savaş döneminde Türk sağının dönüşen kodlarını -kurucu ideoloji ile çelişki içinde olsa dahi- da temsil etme iddiası taşıyacaktı. DP, merkez sağda her şeyden önce "yeniden birleşme" hedefine sahip olan ve siyasal pozisyonunu da buna göre belirleyen bir siyasal parti olma özelliğine sahiptir. Türk sağının geneline hükmetme amacı ise partinin ve Ferruh Bozbeyle'nin siyasal düşüncesinin güncel siyasal tercihlerle doğru orantılı olarak gelişmesine de neden olmuştur.

1. 27 Mayıs Sonrasında Merkez Sağın İdeolojik Referansları

Türk siyasal hayatında merkez sağ ile ilgili tanımlama yapılırken her şeyden önce Türk siyasetinin sağ ve sol olarak nasıl bölümlendiğine dair bir açıklama yapılması gerekmektedir. Türkiye'de siyasal partilerin kendilerini sol ya da sağda tanımlaması çok eski bir döneme ait değildir. Konu ile ilgili değişim ve dönüşüm sürecinin anlaşılabilmesi için 27 Mayıs sonrası süreçten başlamak daha sağlıklı bir hal alacaktır (Demirel, 2009a, s. 419). Türkiye'de siyasal partilerin ortaya çıkış sürecini kabaca I. Meşrutiyet ve sonrasında başlatacak olursak Cumhuriyet dönemine kadar partilerin sağ veya sol bir ekseninde tanımlanmasının oldukça zor olduğuna da tanıklık edilecektir. Bu iddia 27 Mayıs sonrası sürece kadar siyasal partilerin belirli bir ideolojik duruşa sahip olmadığı anlamına gelmemelidir. Tam aksine Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü siyasal biçimlenmesine dahi kaynaklık edecek kadar derin etkilere sahip olan bir siyasal geçmişe sahip olduğumuzu söylememiz mümkündür. Ancak bu dönemde partilerin ortaya çıkış sürecinde kendilerini sol ya da sağ olarak tanımlamaktan ziyade milliyetçi, sosyalist, liberal, muhafazakâr vb. kavramlar üzerinden tanımladıkları görülecektir.

Cumhuriyetin kuruluş sürecine geldiği zaman ise ülkenin kurucu partisi ve kurucu ideolojisinin temsilcisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) de kendisini solda ya da sağda tanımladığına rastlanılmamaktadır. CHP'ye muhalif olarak ortaya çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) gibi partiler de kendilerini sol ya da sağ olarak değil gelenekçi, muhafazakâr, liberal vb. kavramlar ile tanımlamayı tercih etmişlerdir (Demirel, 2009a, s. 414). Yine CHP özeline dönüldüğü zaman ise partinin ve ideolojisinin altı ok ekseninde ve ilkeler bütününde tanımladığı görülecektir. 1930'lu yıllar itibariyle de CHP gerek siyasal gerekse ekonomik alanda dönemin politik gerçeklerine bağlı olarak daha çok devletçi bir nitelik taşımaktadır (Tunaya, 1952, s. 571). Tek parti döneminin CHP karşısındaki en önemli rakibi olan Demokrat Parti'nin (DP) de yine CHP ile çeşitli noktalarda benzerlik göstermesine rağmen en belirgin özelliğinin CHP'ye göre daha liberal olmasıdır (Eroğul, 2013, s. 18). Gerek CHP'nin son döneminde gerekse DP döneminde ortaya çıkan irili ufaklı pek çok parti yine çeşitli evrensel değerleri temsil eden partiler olarak göze çarpmaktadır. Ancak burada yine ilgili dönem itibariyle sol ya da sağ partiler olarak kendilerini temsil ettiklerine rastlanılmamaktadır.

Bu dönem ilişkin olarak yapılan çalışmalarda, Türk siyasetinin henüz sol ve sağ ekseninde tanımlanmadığı bir dönemdeki siyasal partiler için sol ve sağ olarak çeşitli yorumlar yapıldığına

tanıklık edilmektedir. Buradaki yorumlar ilgili dönemin gerçekliği içinde yapılan yorumlar olmaktan ziyade bugünden geçmişe bakılarak yapılan tanımlamalar olduğunu ifade etmek gerekir. Zira ilgili dönem partilerinin sol ya sağ ekseninde bir siyaset yürütme gibi bir iddiaları bulunmadığı gibi kendi pozisyonlarını tanımlamaya çalışırken sol ya da sağ gibi çatı kavramlar ile değil daha somut ve spesifik kavramlar ile kendilerinin açıkladıkları görülecektir.

İlgili dönemde sol ve sağ kavramlarının tercih edilmemesinde dönemin politik ruhunun oldukça etkili olduğu görülecektir. Her şeyden önce 1923-1950 arası dönem CHP'nin tek parti iktidarını temsil eden bir dönemdir. Çok partili hayata henüz geçilemeyen yıllarda devlet iktidarının "altı ok" ekseninde şekillenmesi ve muhalefetin etkin bir biçimde ortaya çıkamaması alternatif hatta temel ideolojiye karşıt bir politik hareketlenmenin ülke içinde etkili olmasını olanaksız kılmıştır. Bu dönem pek çok kişi açısından resmi ideolojinin inşası dönemidir (Başkaya, 2011, s. 36). Yeni bir ulus-devletin kuruluş sürecinin sancuları içindeki konsolidasyon ihtiyacı dönemin "tek sesli" niteliğinin daha baskın bir hale getirmiştir. Bu durumun nedenleri, dönemin iktidarının siyasal vizyonu ve niyetleri farklı tartışma konularına aittir. Yalnızca biçimsel olarak bakıldığında böylesi bir tek seslilik ile karşılaşmak mümkün olacaktır. Cumhuriyetin henüz kurulmadığı dönemlerde I. Meclis sürecinde "İkinci Grup" merkezinde başlayan çok seslilik Cumhuriyet'in kuruluş süreci sonrasında çeşitli nedenlerle yansımaya ve tek parti döneminin tek sesli niteliği eski döneme nazaran daha baskın hale gelecektir (Demirel, 2011, s. 391).

II. Dünya Savaşı sürecinde yalnızca iç ve dış güvenlik gündemiyle çıkan CHP iktidarı açısından 1946-1950 dönemi yeni bir sürecin başlangıcına da işaret etmektedir. Literatürde her ne kadar "çok partili hayatın başlangıcı" olarak tanımlansa da esas itibarıyla bu ara dönem fiilen "iki partili" bir döneme işaret etmektedir. Zira ilgili dönemde CHP ve DP dışında alternatif fikirleri olan partilerin uzun ömürlü olmadığı ve Türk siyasetinde etki gösteremedikleri görülecektir. CHP ve DP'nin 1946-1950 dönemindeki politik vizyonlarına bakılacak olursa birbirlerine oldukça benzer bir siyasal perspektife sahip olduklarını iddia etmek mümkündür (Timur, 2003, s. 82). Gerek iç gerekse dış politikanın bu benzerlikte önemli bir etkisi bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası süreç Türkiye'nin ulusal ve uluslararası tercihlerinin yeniden belirlendiği bir dönemi işaret etmektedir. "Komünizmle Mücadele" sürecinin etkili olduğu bu dönemde "Hür Dünya"yı temsil eden ABD'nin politik değerlerinin Türkiye açısından daha fazla önem kazandığı bir sürece girilmiştir (Sönmezoğlu, 2006, s. 28). Bu bağlamda savaş sonrası dönüşüm süreci CHP ile DP arasındaki gerginliğe geçici olarak son vermiş ve yeni kurulan sistem içinde ortaya çıkan konsolidasyon ülkede resmi ideoloji kavramının Batı ekseninde yeniden tayin edilmesini beraberinde getirmiştir. İlgili dönemde yeni sisteme alternatif olarak başka bir partinin, iktidara ve sisteme aynı anda muhalif olan bir partinin etkinlik kurmasının imkanlarının oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir (Koçak, 2017, s. 191). Bu sebeple de sağ ve sol gibi temel bir ayrım üzerinden Türk siyasetinin şekillenmesi ihtimali de bir süreliğine daha ortadan kalkmıştır.

Türkiye'de sol ve sağ kavramları üzerinden ortaya çıkan siyasetin gelişmesi için 27 Mayıs sonrası sürecin beklenmesi gerekecektir. Zira 27 Mayıs'tan sonra II. Dünya Savaşı sonrası sisteme alternatif olarak gelişen fikirler meşru bir zeminde kendilerini ifade etme şansı bulacaklardır. Türkiye İşçi Partisi (TİP) merkezinde ortaya çıkan bu alternatif yaklaşım Türkiye'de solun yükseliş sürecini de ifade etmektedir (Ünsal, 2002, s.1). Sosyalizmin legal bir zeminde siyaset yapma olanağı ve solun açık bir biçimde kendisini ifade etmeye başlaması Türkiye'de sol ve sağ ekseninde yeniden şekillenmesinin de başlangıcını teşkil etmektedir. Türk sağının da kendisini o güne kadar sağda konumlama ihtiyacı hissetmemesine rağmen sol ve sosyalist siyasete yönelik eleştirileri kendisini sağda konumlama tercihini de beraberinde getirmiştir (Bora, 2012, s. 11). Bu noktada yalnızca TİP örneğini vermek eksik bir yoruma da sebep olacaktır. Bu durumun daha da derinleşmesini sağlayan bir diğer önemli gelişme ise CHP'nin 1960'lı yılların ortalarında ülkenin gidişatına da paralel olarak Ortanın Solu" kavramını ortaya atması olacaktır (Coşkun, 1978, s. 39). CHP'nin Atatürk ve İnönü dönemlerinden sonra ilk defa kendisinin siyasal yelpazenin solunda

tanımladığına tanık edilmiş ve bu dönüşüm Türkiye’de siyasetin yeni kutuplaşma sürecinin niteliğini belirlemiştir.

“Merkez sağ” kavramının ise bu ayrışma sürecinde düşünsel olarak nereye oturması gerektiğini tespit etmek için Türk sağının temel dayanaklarından hareket edilmesi gerekmektedir. Türk sağının düşünce kodlarında karşılaşılan en temel kavramlar Cumhuriyet modernleşmesine alternatif olarak bugüne kadar savunulan fikirlerin bir parça daha korumacı halleri olarak ortaya çıkmaktadır (Taşkın, 2009, s. 458). Osmanlı Devleti’nin son döneminden 1960’lı yıllara gelindiğinde Türk sağının ilk etapta dini hassasiyetinin oldukça yüksek bir perspektiften hareket ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. “Gelenekçi” başlığı altında tanımlanan bu kurucu nitelik Cumhuriyet döneminin siyasal uygulamalarının eleştirisi üzerine daha sert bir ses tonu ile yükselmeye başlamıştır. Klasik anlamda muhafazakâr kodlara temas eden Türk sağının milliyetçilik öncesi dönemde esas dayanağı dini ve kültürel ekseninde bir muhafazakârlık olarak göze çarpmaktadır (Safi, 2007, s. 236). Cumhuriyetin kuruluş süreci içinde ortaya çıkan bu tepki TCP ve SCF içinde kendisine yer bulmaya çalışacak ancak bu dönemde çok partili hayata geçilemediği için legal alanda kendisini temsil edemeyen muhafazakâr siyaset DP’nin kuruluş ve yükseliş dönemini beklemek zorunda kalacaktır (Şeyhanlıoğlu, 2011, s. 226). DP döneminin ardından gerek merkez sağ partilerle gerekse Millet Partisi, daha sonradan adını Milli Selamet Partisi olarak değiştirecek olan Milli Nizam Partisi vb. partiler Türkiye’de İslamcı-muhafazakâr siyasetin temellerini oluşturacaktır (Şentürk, 2011, s. 203, 322, 346).

Türk sağının içindeki milliyetçi kodları tayin edebilmek için öncelikle II. Meşrutiyet dönemindeki Türkçülük akımının ortaya çıkış sürecine bakmak gerekecektir. Ancak Türk sağının milliyetçilik ile ilişkisinin açıklanabilmesi için bu dönem bakmak yeterli değildir. Zira Cumhuriyetin kuruluş sürecinde Türkçülük, ulus-devlet inşası, milli iktisat kavramı ve Türk Tarih Tezi vb. konularda etkili olmuş bir akımdır. Türk sağının Cumhuriyetin kuruluş süreci içindeki tercihlerinin gölgesinde kaldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Atatürk dönemindeki milliyetçilik kavramının “ırkçılık” ile ilişki kurmaması ve dış politikada ise Turancılık projesine alternatif bir dış politika algısı geliştirmesi Türk sağının etkin olmasa da kendi özerk alanını oluşturması için önemli bir zemin hazırlamıştır. Kemalist iktidar ile Türk sağının milliyetçilik ekseninde bölünmesine ve özerkliğini tam olarak sağlayabilmesine olanak veren husus ise İnönü döneminde bir sembol haline gelen İrkçılık-Turancılık Davası sonucunda Türkçü-Turancı milliyetçiliğin iktidardan bağımsız bir ekseninde faaliyet göstermeye başlamasıdır (Özdoğan, 2002, s. 89).

Liberalizm ise Türk sağının temel iktisadi yönelimlerinden birini teşkil etmekle birlikte Cumhuriyetin kuruluş sürecinde Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ve Ahmet Ağaoğlu gibi önder gelen temsilcileri tarafından savunulan bir görüştür. Kuruluş döneminde tek parti iktidarının ağırlığı altında devletin çıkarlarını önceleyen ve çeşitli açılardan da devletçi olarak yorumlanan kuruluş süreci liberalizmi Demokrat Parti dönemi ile birlikte gerek siyasal gerekse ekonomik alanda liberalizmin tarihsel ve düşünsel köklerine daha uygun bir dönüşüm süreci içine girecektir (Erdoğan, 2013, s. 33). Soğuk Savaş döneminde ise Türk sağının liberalizm algısı 1960-1980 dönemindeki iktisadi yönelimlerine ruhunu veren kalkınmacılık anlayışı etkisinde bir ölçüde devletçi bir role bürünse de özel sektörün teşviki ve devletin ekonomi üzerindeki müdahalesinin sınırlandırılmasına dair talepler Türk sağının liberalizme dair görüşlerinin pekişmesine neden olmuştur. Siyasal kutuplaşma ve komünizmle mücadele sürecinin doğal bir sonucu olarak ulusal güvenlik eksenli tehdit algısı Türk sağında liberalizmin siyasal alandan ziyade iktisadi alanda daha fazla ağırlık kazanmasını da sağlamıştır (Özel ve Sarıkaya, 2013, s. 463).

Türk sağının tarihsel kodlarının ışığında merkez sağ siyaseti anlayabilmek için bu kodların hem içinde hem de dışında birtakım değerlendirmeler yapmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Zira Türkiye’de merkez sağ yalnızca bu kavramlarla ifade edilememektedir. Bu yetersizlik Türkiye’de merkez siyaset algısının doğal bir sonucudur. Türkiye’de merkez siyasete dair yönelimler sağ tandanslı siyaset açısından Türkiye’nin tarihsel siyasal kodlarının yalnızca bir bölümü ile değil geneli ile bir parça ilişki sağlanması üzerine kuruludur. Başka bir ifadeyle Türkiye’de merkez sağ, ülkedeki

politik bölünmüşlük ikliminin yalnızca bir tarafını temsil etmemektedir. Bu geleneğin Demokrat Parti'den yakın döneme kadar varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Zira Demokrat Parti'nin siyasal eksenini oldukça genel bir bakış açısıyla belirli ölçülerde Kemalizmin içinden doğmuş ve Cumhuriyetin tarihsel ve ideolojik mirasını sahiplenmiştir. Öte yandan aynı gelenek CHP iktidarına muhalif olan “gelenekçi” bir niteliğe sahip İslamcı-muhafazakâr kanadın da hassasiyetlerini dikkate almıştır. Benzer bir biçimde 27 Mayıs sonrasında merkez sağın belkemiğini oluşturan Adalet Partisi (AP) iktidarı için de benzer bir şey söylemek mümkün olacaktır. AP çatısı altında uzun süre temsil edilen merkez sağ geleneği tıpkı Demokrat Parti geleneği gibi ülkede Cumhuriyetin tarihsel mirası ile kavga etmeden, hatta Soğuk Savaş eksenli bir Kemalizme olumlu referans verirken aynı zamanda ülkedeki farklı cenahlarla da irtibatını yakın bir biçimde sürdürmeye gayret göstermiştir (Demirel, 2013, s. 347). Bu ilişki kurma çabası sivil siyasetle sınırlı kalmamış, silahlı kuvvetler ile kurduğu yakın ilişki ile de ülkedeki pozisyonunu uzun bir müddet koruyabilmiştir (Cizre, 2002, s. 29; Demir, 2017, s. 509).

Bu bağlamda Türk siyasetinde merkez sağ, güncel siyasal iklimin etkisi altında şekillenen, ekonomi ve dış politika alanında belirli ilkelere sadık bir siyaset izlese de Türkiye'deki seçkinci-gelenekçi bölünmesinin doğrudan bir tarafını oluşturmamaktadır. Ülkedeki komünizmle mücadele gündemi merkez sağa ilgili dönemde oldukça önemli bir alan açılmasını da sağlamıştır. Zira seçkinci-gelenekçi ayrılığı komünizmle mücadele kapsamında silikleşen bir durumu ifade etmekte ve merkez sağı bu konuda bir seçim yükünden uzak bırakmaktadır.

2. Türk Siyasetinde Çözülme Süreci ve Demokratik Parti'nin (DP) Kuruluşu

1960'lı yılların ikinci yarısı Türk siyasetindeki merkez partiler açısından bir çözülme sürecini de içermektedir. Ülkenin içinde bulunduğu pek çok siyasi, ekonomik ve yönetsel krizler siyasi partilerin kendi içinde de çeşitli eleştiri süreçlerinin başlamasına neden olmuştur. Bu noktadaki ilk tartışma süreçleri de merkez sol bir parti olan CHP ve sosyalist bir parti olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) içinde yaşananlardır. Merkez sağ içindeki çözülme süreci bu tartışmaların hemen ardından yaşanacaktır. DP'nin doğuş sürecini anlayabilmek açısından Türk siyasetindeki çözülme sürecini bir bütün olarak incelemek daha sağlıklı bir yöntem olacaktır.

27 Mayıs sonrasında Türk siyasal hayatının dönüşümündeki en temel konulardan bir tanesi hiç şüphesiz Türkiye'de sol-sosyalist siyasetin yükselişidir. Meşru siyasal alanda ilk defa rol alan ve bir sınıf partisi olarak ortaya çıkan TİP bu yükseliş sürecinin en somut örneklerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. TİP ile birlikte başlayan ve Yön Dergisi ile Milli Demokratik Devrim Hareketi (MDD) ile devam eden sol siyasetin yükseliş süreci CHP'nin özellikle de gençlik örgütlerinde ciddi bir kaybın yaşanmasını da beraberinde getirmiştir (Şener, 2010, s. 76). Bu kayıp esas olarak CHP'nin kendi içinde bir tartışma sürecinin başlamasının temel sebeplerinden biri haline gelmiştir. 1960'lı yılların ortaya çıkardığı yeni siyasal ortam CHP'nin de bu yeni döneme ayak uydurmasını zorunlu kılmıştır. Bu yeni döneme uyum sürecinde ise İnönü liderliği başta olmak üzere CHP'nin temsil ettiği siyasal ilkelerin yeniden gözden geçirilmesi gibi pek çok konunun parti gündemine taşındığı görülmektedir. CHP içinde başlayan tartışmalar ve yeni siyasal ortamın kaçınılmaz bir dönüşüm ile sonuçlanmasında partinin “Ortanın solu” başlığı ile özetlediği bir tercihin yer aldığı görülmektedir (Kili, 1976, s. 213).

CHP içinde “Ortanın solu” kavramının tercih edilmesi CHP'nin ilk defa sol-sağ ekseninde bir siyasal bölünmeye taraf olduğunun kanıtı olmuştur. CHP'nin sol siyasal söylemlerin yükselmeye başladığı dönemde sol tandanslı bir düşünceyi tercih etmiş olması ülkedeki siyasal düzlemin sol-sağ çatışması olarak yorumlanmaya başlamasının da önünü açmıştır. Türk siyasetinin yeni bölünme düzleminde CHP bir taraf seçmiş ve buna bağlı olarak da dönemin meclisteki TİP haricindeki diğer partileri Türk sağının açık bir biçimde temsilcisi haline gelmiştir. İlgili partiler çeşitli siyasal yönelimleri ve kullandıkları kavramlar itibarıyla her ne kadar geriye doğru bir bakış açısıyla sağ siyaseti üstü örtülü olarak temsil etseler de sağ-sol ayrımının kabul edilmesi üzerine

ortaya çıkan yeni durumda bu tercihin bir ölçüde resmi hale geldiğini iddia etmek mümkün olacaktır (Demirel, 2009a, s. 421).

CHP ile diğer sağ partiler arasında başlayan rekabet bununla sınırlı kalmamıştır. Farklı partiler arasındaki rekabete sahne olan 1960'lı yıllar öte yandan partilerin kendi içindeki tartışmaların da hızla yükselişine tanıklık etmiştir. Ortanın solu ile başlayan iç tartışma sürecinde Turan Güneş ve Bülent Ecevit gibi öncülerin parti içi galibiyeti belirli bir tartışmayı sonlandırırken bir başka tartışmanın da başlangıcı haline gelmiştir. Zira CHP'nin ortanın solu eksenli bir tercihi parti içindeki herkes tarafından kabul gören ve üzerinde uzlaşılan bir kavram değildir. Özellikle de Soğuk Savaş süreci ekseninde “sol” kelimesini içeren bir siyasetin komünizmle mücadele gibi ana bir devlet gündemi içinde partiyi olumsuz yönde etkileyeceğine dair bir endişenin ortaya çıktığına tanıklık edilmektedir. CHP'nin “Ortanın solu” tercihi parti içindeki farklı kanatların ciddi tepkisi ile karşılaşmıştır. Bu tepki ise CHP içindeki bazı grupların parti içinde kopması ile sonuçlanmıştır. CHP'de bu dönemde iki önemli kopuş gerçekleşmiştir. Bunlardan bir tanesi Turhan Feyzioğlu önderliğindeki grubun CHP saflarından ayrılarak “Güven Partisi” adı ile yeni bir parti kurmasıdır (Bozkır, 2013, s. 286). Diğer bölünme ise yine benzer bir tartışma sürecinin devamı olarak ortaya çıkan ve “Cumhuriyetçi Parti” adı ile kurulan parti içi hizbin öncülüğünde gerçekleşen harekettir (Gevgilili, 1987, s. 574). Bu iki parti daha sonra “Cumhuriyetçi Güven Partisi” (CGP) adı altında birleşecektir.

CHP'den iki yeni partini ortaya çıkması siyasal olarak merkez solda bir bölünme olarak nitelendirilmemektedir. Zira parti içinde ortaya çıkan tartışma ortanın solu ya da sol içi bir tartışma olarak ortaya çıkmamıştır. Aksine bu tartışma zemini parti içindeki sol ve sağ tandanslı gruplar arasında ortaya çıkmıştır. CHP'den ayrılan grupların esas olarak komünizmle mücadele ekseninde faaliyet yürütmeleri, sol siyasal yönelime karşılık olarak milliyetçi ve muhafazakâr temaları sıklıkla kullanmaları, iktisadi olarak daha liberal bir dünya görüşüne sahip olmaları vb. özellikleri sebebiyle Türk siyasal hayatının ilgili döneminde sağ hatta içinde buldukları tarihsel gelenek ve söylemleri sebebiyle de merkez sağı temsil etmektedir. Bu sebeple de CHP'de yaşanan bu kopuşları parti içi görmek ne kadar doğruysa da sol içi bir tartışma olarak görmek aynı derecede yanlıtıcı olacaktır. Zira daha sonradan CGP adını alacak olan bu kopuş Türkiye'de merkez sol ile merkez sağ arasındaki sınırların belirlenmesini pekiştiren bir süreci ifade etmektedir (Özdemir, 2011, s. 270).

TİP örneğine bakıldığında zaman ise 1960'lı yıllarda oldukça etkili olan ve 1965 seçimlerinde 15 milletvekili ile meclise girmeyi başaran bir partinin bu zaferden kısa bir süre parti içi tartışma sürecine girdiği görülecektir. Partinin önde gelen iki önemli ismi olan Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran temelinde yaşanan bu çözülme süreci ciddi bir ideolojik ayrışmanın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmasına rağmen kamuoyuna daha çok parti içi demokrasi olan yansıtılmıştır. Bu meseledeki temel iddia Aybar'ın parti içindeki etkin konumunu suistimal etmeye başlaması ve giderek parti içinde daha otoriter bir yönetim sergilemesidir. Meselenin esasına dönülecek olursa Aybar ve Boran öncülüğünde bölünen iki grubun sosyalizm anlayışları arasındaki farklılıklar TİP'i bir bölünmeye sürüklemiştir. Özellikle de Aybar'ın SSCB eleştirisi üzerine kurduğu sosyalizm anlayışı, “Macar İhtilali” ve “Prag Baharı” süreçlerinde ortaya koyduğu sert SSCB eleştirisi, TİP'in iki farklı görüş ekseninde bölünmesine ve çözülmesine neden olmuştur (Ünsal, 2002, ss. 300-302). Bu çözülme süreci TİP'in gençlik hareketleri içinde, mecliste ve daha genel kitleler önünde büyük bir kan kaybetmesine neden olmuştur.

AP içinde de aynı dönemde önemli çalkalanmalar meydana gelmiştir. AP, 1960 sonrasında merkez sağda kendisine rakip olarak ortaya çıkma ihtimali olan YTP'yi kısa sürede etkisiz hale getirirse de parti içinde yönetime karşı oluşan muhalif grubun oluşmasına engel olamamıştır. “72'ler Hareketi”ne adını veren 72 milletvekili Demirel'e bir muhtıra vermişlerdir (DP, 1971, s. 16). Demirel'in bu muhtırayı dikkate almaması ve muhaliflerle işbirliği yolunu tercih etmemesi ile birlikte Saadettin Bilgiç önderliğinde başlayan muhalefet hareketi “41'ler” olarak adlandırılan bir hizip hareketine dönüşmüştür. Saadettin Bilgiç'in önderliğinde ortaya çıkan bu grup içinde Faruk

Sükan, Yüksel Menderes, Mehmet Turgut, Cihat Bilgehan ve Ali Naili Erdem'in AP'den istifasının ardından eski Demokrat Partililerin bu ekibe katılmasından oluşan "41'ler" 1970 yılında bütçe tasarısına red oyu vererek Demirel'e karşı seslerini daha da yükseltmişlerdir (Çavdar, 1999, s. 172). Demirel iktidarının devlete hizmet ettiğini değil yalnızca kendi ikbali için çalıştığını öne süren muhalifler 18 Aralık 1970 tarihinde Demokratik Parti'nin kuruluşunu ilan etmişlerdir. 12 Mart 1971 askeri müdahalesine kadar 42 ilde örgütlenmesini tamamlayan DP'nin kurulduğu dönemde TBMM'de 41, Cumhuriyet Senatosu'nda ise 8 üyesi bulunmaktaydı (Bulut, 2009, s. 82). Kurulduğu dönem itibarıyla DP halk nezdinde ciddi bir desteğe sahip olmuştur (Bozbeyli, 1977, s. 121).

3. DP'nin Siyasal İlkeleri ve Ferruh Bozbeyli

DP'nin kuruluş sürecindeki en büyük etki hiç şüphesiz Demokrat Parti'nin mirasıdır. DP'nin isim tercihi dahi bu etkinin önemi açısından önemli bir anlam ifade etmektedir. DP'nin Demokrat Parti'nin tarihsel bir mirası olduğu da her fırsatta sıklıkla dile getirilmektedir. DP'nin Demokrat Parti'nin ardılı olması hususu bir politik gerçekliği ifade etmekten ziyade partinin kendisine biçtiği misyonu tanımlayabilmek açısından önem kazanmaktadır. Zira DP basit bir biçimde AP'ye ve özelde de Demirel'e karşı ortaya çıkan ufak bir hizip hareketi olarak dar bir alanda bölünmeye çalışan bir parti olma hedefine sahip değildir. Sonuçları itibarıyla bakıldığı zaman karşımıza çıkacak tablo bu algıdan farklı olmasa da DP'nin üzerine yüklendiği misyon sahip olduğu politik sermayenin oldukça ötesindedir.

DP'nin kuruluş sürecinde partinin üzerine yüklediği misyon AP'ye karşı basit bir rakip olabilmek değildir. Partinin isim tercihi ve ortaya koyduğu hedefler Demokrat Parti'nin tarihsel ve siyasal mirasını doğrudan takip eden tek parti haline gelebilmektir. DP, AP ile arasına mesafe koyan ve varlığından memnun olan değil, tam aksine AP'yi de bu bağlamda kapsamaya çalışan bir çatı parti olma hedefine sahip olduğu görülmektedir. DP'nin politik misyonu, Türkiye'de Demokrat Parti geleneğinin tek ve meşru temsilcisi olabilmek üzerine inşa edilmektedir (Bulut, 2009, s. 82). AP dışındaki merkez sağın diğer partilerinde benzer bir hedefin ortaya çıktığını görmek mümkün değildir. Bunun en önemli sebeplerinden biri GP ve CP örneği merkeze alındığında bir iki partinin CHP'nin tarihsel ve siyasal mirasını taşıma iddiasıdır. YTP örneğine bakıldığı zaman ise bu partinin kendi politik imkanlarının daha çok bilincinde ve olan ve kendisine çok büyük hedefler koymayan bir parti olduğunu ifade etmek mümkün olacaktır. Bu bağlamda merkez sağın diğer partileri kendi siyasal alanları içinde çok sesli bir ortam içinde siyaset yürütebilme noktasında bir irade ortaya koymuşken DP ve lideri Bozbeyli'nin merkez sağ içinde bir anlamda tek sesli bir siyasal mücadele yürütebilmeyi tercih ettiği görülmektedir.

Bozbeyli açısından bakıldığı zaman ise merkez sağ siyasetin meşru alanı Demokrat Parti geleneği üzerine ortaya çıkan partilerle sınırlı bir görünüm arz etmektedir. Zira Bozbeyli'nin okları büyük ölçüde Demirel'e çevrilmiştir. Bozbeyli açısından Demirel'in pozisyonu kendi perspektifi açısından "tek rakip" pozisyonudur. CGP veya sonradan AP'ye dahil olan YTP gibi partileri bir siyasal rakip olarak görmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bozbeyli açısından buradaki en önemli sorun Demirel'in politik gücünün aşılması AP'nin kan kaybetmesi, buna bağlı olarak da Bozbeyli'nin Demokrat Parti geleneğinin tek meşru temsilcisi olarak siyaset sahnesinde yerini almasıdır. Bozbeyli'yi böyle düşünmeye iten ve elindeki en önemli koz da hiç şüphesiz partinin kuruluş döneminde Demokrat Parti geleneğinin en öndeki soy isimlerinin DP çatısı altında geçici süre için de olsa bir araya gelebilmiş olmalarıdır. Bozbeyli'nin AP ve Demirel'e karşı isyan bayrağını bu kadar net bir biçimde yükseltmesi ve önünde oldukça önemli hedefler koyması, buna bağlı olarak da kendisine bu konuda aşırı güven duymasının da altında yatan ana hususlardan birisi Bayar ve Menderes isimlerinin parti içinde yaratacağı muhtemel güç ve heyecan duygusudur.

DP'nin siyasal ilkeleri büyük ölçüde klasik bir merkez sağ siyasetin genel özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Parti politikalarına yön veren hareket noktası ise "946 Hareketi" olarak tanımlanan, Demokrat Parti'nin CHP'nin tek parti iktidarına karşı çıkışını "demokrasi" ekseninde ilan eden bir

idealizmdir. Partinin 1973 yılında yapılacak olan seçimler için hazırladığı beyanname *946 Hareketinin Manâ ve Felsefesi Etrafında Elele* başlığını taşımaktadır. DP'nin bu tavrı bir taraftan Demokrat Parti'nin yarattığı politik iklimi sahiplenme anlamı taşıırken öte yandan CHP'nin 12 Mart sonrası yeniden Ecevit ile birlikte ortaya çıkan ivmesine de bir tepkidir. DP, "946" Hareketi" söylemi ile Demokrat Parti döneminin tanımlanmasında sıklıkla kullanılan "milli irade" kavramını özdeş bir noktada değerlendirmektedir (DP, 1973, ss. 3-4).

Kalkınma kavramı haricinde ülkenin altyapısal sorunlarına gerekli bir biçimde eğilim göstermeyen DP, kültürel ve kimlik ekseninde bir siyasetin takip edilmesini talep etmektedir. Soğuk Savaş döneminin dış politik ve iktisadi temelleriyle paralel bir nitelik arz eden program Cumhuriyetin kurucu ideolojisine verdiği referanslarda da oldukça seçici davranmaktadır. Altı ok ekseninde bakılacak olursa DP'nin siyasal programı yalnızca cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine yer vermektedir. Cumhuriyetçilik ilkesine yapılan atıf parlamenter demokrasinin güçlendirilmesi ve tesis edilmesi ile ilgili klasik bir liberal yorumun tezahürüdür (DP, 1970, ss. 91-93). Dönemin siyasal ortamı içinde parlamenter demokrasi haricinde yeni bir siyasal rejim önerilmesine meclis içinde karşılık bulabilmek oldukça zordur. Milliyetçilik ilkesi açısından bakıldığı zaman ise bu ilkenin de dönemin oldukça klasik bir sağ milliyetçilik tanımından hareketle komünizmle mücadele kavramı ile harmanlanmış bir milliyetçilik olduğu görülecektir. Zira siyasal program oluşturulurken ülkenin ana ulusal güvenlik problemi olarak ortaya çıkan komünizm, partinin siyasal ilkelerinin belirlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır (DP, 1970, s. 93).

Yine dönemin bir başka gerçekliği olarak kalkınma kavramının DP'nin siyasal ilkelerinde de önemli ölçüde yer bulduğunu söylemek mümkün olacaktır. Hatta Ferruh Bozbeyli siyasal partilerin kalkınma ile ilgili politikalarını derleyip topladığı bir seri çalışması da bulunmaktadır. Kalkınma kavramının 1960 sonrası süreçte sahip olduğu önem tüm partilerin bu konuyla ilgili bir pozisyon belirlemesini de beraberinde getirmiştir (Ünsaldı, 2014). Kalkınma, temelinde ekonomik niteliği ağır basan bir kavram olarak politik gündemi uzun bir müddet meşgul etmiştir. Hatta kalkınma kavramının bu ağırlığı ülkedeki farklı siyasal partilerin kalkınma kavramına yaklaşımı üzerinden ekonomi politikalarını daha belirgin hale getirmesini de sağlamıştır. Bir adım daha öteye gidecek olursak kalkınma kavramı üzerinden geliştirilen farklı yorumların ülkedeki sağ-sol eksenli politik mücadelenin derinleşmesinde bir katkı sunduğu da iddia edilebilir. Kalkınmacı yaklaşımın gerek kapitalizme gerekse sosyalizme temel oluşturduğu düşünüldüğünde ilk etapta politik bir tercihi ortaya çıkarmadığı görülmektedir. Bu durum ise farklı siyasal görüşlerin kalkınma kavramının içini doldururken yardımcı kavramlara ihtiyaç duymasını ortaya çıkarmıştır. Merkez sağın kalkınma kavramının kapitalizmin gelişmesi ve derinleşmesi üzerinden okuduğuna dair bir tartışma yapmaya gerek bulunmamaktadır. Liberalizmin Türkiye'de iktisadi ekseninde aldığı hızlı mesafe, 1960'lı yılların ardından özel mülkiyet ve özel girişimciliğe dair taleplerin yükselmesini de beraberinde getirmiştir. 27 Mayıs sonrasında ülkenin ekonomi politikalarında kalkınma planları temelinde devletin rolünün artması, sağ siyaset açısından oldukça önemli bir tartışmayı da alevlendirmiştir. 24 Ocak Kararları bağlamında görüleceği gibi Türk sağı iktisadi olarak 1960-1980 dönemi arasındaki uygulamaları klasik bir devletçilik olarak yorumlamakta ve 1980 sonrası dönüşümü bir milat olarak görmektedir (Erken, 2016, s. 197).

1960 sonrası sağın kalkınma anlayışına yön veren husus ülke ekonomisinde özel sektöre daha fazla alan açılması ve serbest rekabetin Türk ekonomisinin temel yapıtaşlarından biri haline gelmesidir. Sağın kalkınma anlayışında ekonomik hassasiyetlerin daha yoğun olduğu görülecektir. Buna karşılık kalkınma kavramının Türk sağı açısından yalnızca ekonomik saiklerle açıklanması eksik bir yorumu beraberinde getirecektir. Zira en önde gelen temsilcisi Milli Görüş çevresi olmak üzere kalkınma hedefi ekonomik olduğu kadar aynı zamanda manevi bir nitelik de taşımaktadır. Manevi kalkınma olarak tanımlanan bu yaklaşım ise medeniyet eksenli bir dönüşüm projesini hedeflemektedir (Erbakan, 2016, s. 131). Uygarlıkların hangi ismi tercih etmiş olursa olsun tercih ettiği gelişim süreci maddi olarak bir gelişim sağlasa da manevi dünyada bir gerilemeyi de beraberinde getirmiştir. Toplumların bu gelişim sürecinde manevi hissiyatlarını kaybetme iddiasına karşılık bu yönün de kuvvetlendirilmesi talep edilmektedir. MNP-MSP geleneğinin lideri

Necmettin Erbakan'ın sıklıkla dile getirdiği ve toplumun kültürel gelişimi açısından oldukça önemli gördüğü bu husus Türk sağında farklı figürlerde de temsil imkanı bulmuştur. Ferruh Bozbeyli liderliğindeki DP de parti programına manevi kalkınma kavramını dahil ederek merkez sağ içinde muhafazakâr eğilimleri daha kuvvetli bir programa da imza atmıştır (DP, 1970, s. 95).

DP'nin İslami-muhafazakâr eğilimleri AP eksenine göre çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Gerek DP'nin programında gerekse Bozbeyli'nin yazılarında Türk-İslam sentezi eksenli bir siyasete tanıklık etmek mümkün olacaktır. Türkiye'de AP ekseninde gelişen merkez sağ, gelenekçi-seküler dengesini koruma çabası içerisinde kavramları seçerken çok daha hassas davranmasına karşılık olarak DP'nin bu noktada gelenekçi kanada daha yakın ve belirgin bir tavır aldığı görülmektedir. Partinin muhafazakâr hassasiyeti, kendisini AP geleneğinden farklılaştıran önemli noktalardan biridir. Bozbeyli'nin düşünce dünyasında daha belirgin hale gelen DP'nin siyasal ilkeleri, her ne kadar İslamcı-muhafazakar kanatlar ile benzerlikler taşısa da bu konuda başka bir partinin, başka bir geleneğin ya da ismin zikredilmediği görülecektir. Bozbeyli, parti politikalarına belirgin bir biçimde sirayet eden bu görüşleri "demokratik sağ" başlığı altında ortaya koymuştur (Bozbeyli, 1976, s. 27-31).

4. Bozbeyli ve "Demokratik Sağ" Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme

Bozbeyli, Türk siyasal hayatında bir ilke imza atmıştır. Türk sağının kendisini sağ ekseninde açık bir biçimde tanımlama çekingenliğine karşılık olarak Bozbeyli kendi siyasal pozisyonlarının açık bir biçimde sağda olduğunu ifade etmektedir. Hatta Bozbeyli bunun bir adım daha ötesine geçerek kendi siyasal görüşünü "demokratik sağ" kavramı ekseninde tanımlamaktadır. Bozbeyli'nin demokratik sağ yaklaşımını iki farklı ekseninde incelemek gerekmektedir. Bunlardan ilki kavramın tercih edilmesinin nedenlerini, diğeri de demokratik sağ ile verilmek istenen politik mesajın içeriğidir.

Daha önce de bahsedildiği gibi Türk sağının kendi siyasal pozisyonunu açıklarken sağ kavramına çok fazla başvurulmadığına tanıklık edilmektedir. Ancak Bozbeyli ve DP bu konuda farklı bir yol takip etmişler ve kendi ilkelerini sağda tanımlamayı tercih etmişlerdir. Hatta sağ kavramı da başlı başına yeterli olmamış, kendi farklılıklarını daha net bir biçimde ifade edebilmek açısından "demokratik" sıfatını da sağın önüne getirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bozbeyli, döneme dair siyasi yazılarını *Demokratik Sağ* başlıklı bir kitapta toplamıştır. Bu kitabın en ilgi çekici yazılarından biri kitaba da adını veren "Demokratik Sağ Düşünce" başlıklı yazısıdır (Bozbeyli, 1976, s. 27-31). Bozbeyli bu yazıda neden bu kavramın tercih edildiğine dair açıklama getirirken bu konuda sağ siyasetin edilgenliğini eleştirdiği görülecektir. Bozbeyli'ye göre Türkiye'de sağ tanımlayanlar hep solcular olmuştur. Bu bağlamda sağın siyasal sınırları sol tarafından belirlenir hale gelmiştir. Bu durum ise sağın sol karşısında edilgen bir pozisyon almasını beraberinde getirmiştir. Bozbeyli'nin sağın edilgen duruma karşı yaptığı itiraz kendi siyasal yönelimlerinin bizzat kendileri tarafından tanımlanmasını ve bu bağlamda da "demokratik sağ" düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Bozbeyli, 1976, s. 27).

Demokratik sağ düşüncesi, Bozbeyli'nin klasik Türk sağı dinamiklerini kendi düşünce dünyasında sentezlemesi sonucu ortaya çıkan bir yönelim olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de sağ siyasetin, özellikle de merkez sağ siyasetin, ana ekseninden ne denli farklı olduğuna yönelik bir soru yöneltirse çok derinlikli bir cevap vermek mümkün olamayacaktır. Ancak gerek demokratik sağ kavramını gerekse Bozbeyli'yi sağın geri kalanından farklı kılacak olan husus laiklik ve Türk-İslam Sentezi konularında çok daha belirgin bir tutum almasıdır. Merkez sağın ana siyasal eğilimlerinin ülkedeki gelenekçi-seküler çatışmayı körüklemeyecek şekilde bir denge noktasında tutmaya çalıştığı dönemin siyasal gerçekliklerinden bir tanesidir. Bu bağlamda da merkez sağın laiklik ve muhafazakâr eğilimler gibi oldukça bıçak sırtı meselelerde çok daha dengeli bir tutum aldığını söylemek mümkün olacaktır (Demirel, 2009b, s. 570). Buna karşılık demokratik sağ düşüncesi, ibreyi merkezden İslamcı-muhafazakar bir düşünceye doğru biraz daha kırmıştır.

Demokratik sağ bu bağlamda sağdaki dengeyi daha muhafazakar bir noktada tanımlama çabası içine girmiştir.

Bozbeyli'nin Türk-İslam sentezi eksenindeki fikirlerinin çıkış noktası da milliyetçilik anlayışının muhafazakar sağın kodlarıyla uyum içinde olmasıdır. Bozbeyli'nin "millet" tanımı Cumhuriyetin ulus-devlet ekseninde Anadolu coğrafyasıyla sınırlı bir millet tanımı değildir. "Ezelden ebede" bir Türk milletinin sınırları İslamiyet öncesi dönemden başlayarak günümüze kadar gelen yüzlerce yıllık bir sürekliliği ifade etmektedir (Bozbeyli, 1976, s. 21). Ancak Bozbeyli'nin "Türk milleti" kavramının en önemli uğrak noktalarından biri ise "milletin dinsiz olmayacağı yönündeki görüşüdür. Milletin "dinsiz" olmayacağı yönündeki görüş bir yandan Bozbeyli'nin siyasal pozisyonunu tanımlarken öte yandan "kızıl yarınlara müjdesini vermeye başlayan" komünizmin milli ve manevi değerleri "tehdit" etmesine karşılık olarak bir önlem almaya çalıştığı da ifade edilebilir. Bozbeyli'nin milliyetçilik algısı Cumhuriyetin kurucu ideolojisinde oldukça belirgin bir yere sahip olan seküler bir Türkçülük söyleminden farklı bir nitelik taşımaktadır. Bozbeyli'nin muhafazakar kodlarının belirgin olmasını sağlayan bir diğer husus ilerici-gerici ayrımı üzerinden inanan insanların bir ayrımcılığa tabi tutulduğu ve bir eşitsizliğe maruz bırakıldığı yönündeki düşünceleridir. Bozbeyli açısından "gerici", sıfatı inananları tahkir için kullanılan bir tanımlama olduğu sürece karşısında durulmak zorundadır (Bozbeyli, 1976, s. 22).

Muhafazakarlığın milli ve manevi değerler eksenindeki kültürel boyutunun yanı sıra Türk sağ açısından muhafaza edilmesi gereken bir diğer husus da politik olarak mevcut sistemin korunmasına yönelik geliştirdiği tavrıdır. Bozbeyli de Türk sağının geri kalanının klasik "komünizm tehdidi"ni oldukça yakından hissetmektedir. Türkiye soluna yönelik yaptığı "bölücülük" eleştirisi bir yandan sosyalizmin ana eksenini hedef alırken diğer yandan 1970'lerde Türkiye solu içinde yükselen Kürt sorununa da göndermede bulunmaktadır. Bozbeyli "vatanın bir bölümünü koruma ya da bir zümresini üstün görme" şeklinde özetlediği görüşleri hem Kürt siyasal hareketinin bölge merkezli siyasetine hem de "proleterya diktatörlüğü" kavramı üzerinden Marksizmin bir sınıfsal tahakküm olduğuna dair göndermede bulunmaktadır (Bozbeyli, 1976, s. 29).

Bozbeyli'nin kurmaya çalıştığı denge elbette ülkedeki seküler resmi ideolojiden bir sapmaya sevk etmese de ağırlık merkezini bir parça daha kaydırma amacı taşımaktadır (Bozbeyli, 1978, s. 21). Demokratik sağın bu çabasının altında yatan ana husus hiç şüphesiz AP ve Demirel'in siyasal tasarruflarının Türk sağına yeteri kadar hizmet etmediği iddiasıdır. Bir adım daha öteye geçerek Ecevit'in "komünistlerle işbirliği" adı verilen ve SSCB ile ilişkilerin geliştiği süreçte Demirel'in sessizliğini zımni bir destek ile açıklayan Bozbeyli, sağın yeniden toparlanmasının ve komünizmle gerçek bir mücadelenin geleneksel kodlara daha fazla yaslanmaktan geçtiğini düşündüğü iddia edilebilir (Bulut, 2009, s. 81). Bozbeyli'nin temel eleştirisi, AP ve Demirel öncülüğündeki Türk sağının bir biçimde yoldan çıkmış olduğu ve temel ilkeleri terk etmiş olduğu yönündedir. Yoldan sapma iddiasına ve bunun bir çeşit yozlaşma olduğunu iddiasına karşı panzehir olarak önerilen program ise gelenekçi hassasiyetlere daha sıkı bir biçimde sarılmaktır. Ancak bu şekilde sağ yeniden doğru yolu bulabilir ve ilkeli bir biçimde siyaset yürütebilir.

Bozbeyli'nin ekonomiye dair görüşleri liberalizmin klasik kodları ile de büyük ölçüde uyumludur. Zira Bozbeyli açısından ekonominin bel kemiğini oluşturması gereken kavram "hür ekonomi"dir. Özel girişimciliğin ve sermayenin ekonomideki gücünü artırmasını talep eden Bozbeyli açısından devlet yalnızca düzenleyici bir konumdadır ve piyasanın hükmettiği bir ekonominin hiçbir surette tarafı olmamalıdır. Bozbeyli açısından iktisadi kalkınma politikaları siyasal açıdan sahip olduğu "devletçi" pozisyonun aksi bir tarafına düşmektedir (Bozbeyli, 1976, s. 35) Bu duruma istisna oluşturacak tek husus Bozbeyli'nin kalkınma düşüncesinin ilkelerini sıraladığı metin içinde fert-cemiyet arasındaki dengenin cemiyet lehine bozulmasıdır. Bozbeyli'nin iktisadi kalkınma ilkelerinde fertlerin karşılıklı olarak fayda sağlayacakları bir toplum düzeni ve kalkınmanın "fertlerin cemiyet yararına faaliyete sevk edilmesi" olarak tanımladığı görülecektir (Bozbeyli, 1976, s. 63). Cumhuriyet döneminin toplumsal yapı inşasında feyz aldığı koporatist toplum

modelinin cemiyet çıkarlarını ferdin önüne koyan anlayışının izlerini kalkınma modelinde görmek mümkün olacaktır.

Demokratik sağ düşüncesinin iddiaları ve hedeflerinin büyüklüğü itibarıyla Türk sağı açısından bir gelecek projesi olarak görülebilir. Ancak demokratik sağ düşüncesi değerlendirilirken iki temel noktanın gözden kaçmaması gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi “demokratik sağ” kavramının bir çeşit devşirme bir kavram olması, diğeri de sağ kavramına “demokratik” sıfatı eklemenin sağın kalan kesimlerine karşı üstü örtülü bir eleştiri içermesi ve sağda birlik noktasında oldukça sıkıntılı bir söylemin üretilmiş olmasıdır.

Bozbeyli kendisinin ve DP'nin siyasal düşüncesi için tercih ettiği demokratik sağ kavramını ortaya çıkarırken kendine hareket noktası olarak sola karşı edilgenliği kırabilmeyi tercih etmiştir. Ancak demokratik sağ kavramının zihinlerde ilk yarattığı benzerlik hiç şüphesiz “demokratik sol” kavramı olacaktır. “Demokratik sol”, CHP'nin 1960'lı yılların ikinci yarısında “Ortanın solu” olarak tanımlanan bir siyasal yönelimin dönüşüm hedefi olarak ortaya çıkmıştır (Coşkun, 1978, s. 40). Söylem olarak her ne kadar solu toparlamaya çalışan ve CHP'nin sol eksenindeki yerini pekiştirmeye çalışan bir dile sahip olsa da çeşitli dönemler haricinde bu konuda mutlak bir başarı sağlanamamıştır. Tam aksine Ecevit önderliğinde ortaya çıkan demokratik sol fikri Türkiye solu içinde bir bölünmenin de simgesi olmuştur. Zira Ecevit bu kavramı tanımlarken iddia edildiği gibi solu birleştiren değil, solun pek çok farklı cenahından kendisini farklılaştırmaya çalışan ve çoğu yapıyı mahkum eden bir tavır da sergilemiştir. Bu sebeple Türkiye'de demokratik sol fikri CHP geleneğine yaslandığı için pratik siyasette geniş bir kitleye ulaşmış olsa da düşünce olarak nispeten daha dar bir alanda kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kısaca ifade etmek gerekirse demokratik sol kavramı sol içi bir çatışmanın tarafı haline gelmiştir. Sol içinde -çeşitli krizlerin yarattığı dönemseller umutlar haricinde- bir çatı düşünce olamamıştır.

Demokratik sağ tercihinin de bu noktada iki önemli sorunla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bunlardan ilki demokratik sol kavramından esinlenen bir tercih üzerinden siyasal pozisyon belirleme sorunudur. Bozbeyli, sağın tanımlanmasını solun tek elinden kurtarmaya çalışırken yine sol siyasetin açtığı alanda ve onun kavramlarıyla sağı tanımlamıştır. Bu ise sağı edilgenlikten kurtaran değil aksine bu edilgen olma durumunu pekiştiren bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu noktada sağ-sol denklemini belirli bir siyasetin hegemonyasına terk etme gibi bir amaç bulunamamaktadır. Ancak Bozbeyli'nin sol üzerinden yaptığı tanımlama eleştirisi ile demokratik sağ şeklinde ortaya çıkardığı tercih bir tezat oluşturmaktadır. İkinci husus ise demokratik sağ kavramının sağın “demokratik” olmadığı üzeri örtülü bir biçimde iddia edilen kesimleri ile arasında oluşacak muhtemel gerilime karşılık olarak herhangi bir çözüm önermemesidir. Zira demokratik sol tabiri, Ecevit CHP'sinin kendisinin Türkiye solunun kalan bölümlerinden ciddi suçlamalarla ayırmasının bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Seçmiş olduğu “demokratik” sıfatı ise solun geri kalanının demokratik olmadığına dair bir eleştiriye de beraberinde getirmiştir (Ecevit, 2015, ss. 11-16). Benzer bir durum demokratik sağ kavramında da ortaya çıkmaktadır. Bozbeyli ve DP sağ içinde Demokrat Parti geleneği üzerine tek ve meşru temsiliyet iddiası üzerinden birleştirici bir çatı örgüt kurmayı hedeflerken aynı zamanda sağı demokratik olan-olmayan şeklinde bir ayrım da tabi tutmaktadır. Bu ayrıştırıcı tercih ilk etapta dahi ortaya koyulan hedeflerle çelişkili bir durumu ifade etmektedir. Öte yandan Bozbeyli ve DP'nin demokratik sağ kavramını tanımlarken demokratik olmayan sağın ya da sağ içindeki eleştiri kısmının boş bırakıldığı görülecektir. Demokratik sol kavramı bu noktada çok daha tutarlı bir tavır sergilemiş ve asıl hedefi solun kendi içinden başlattığı bir eylemle tanımlamaya çalışmıştır. Ancak Bozbeyli'nin demokratik sağ düşüncesi komünizmle mücadele başlığına indirgediği siyasal mücadelesindeki söylemi büyük ölçüde sola karşı dizayn etmiştir. Demokratik sağın doğal olarak sağın içine getirdiği eleştiri tam olarak açıklanmış değildir.

Burada ancak genel siyasal süreçten bir çıkarım yapmak, başka bir ifadeyle yorumsamacı bir yöntemle bu durumu değerlendirmek mümkün olacaktır. Siyasal pragmatizmin çatı bir sağ örgüt

kurabilme noktasında işlevsel olması Bozbeyli'yi bu konuda açık bir tavır almaktan uzaklaştırmış görünmektedir. Öte yandan Soğuk Savaş döneminde sağ ve sol siyaset içinde yaşanan çatışma kadar devletin resmi ideolojisi nezdinde “aşırı uçlar” kavramı ile de sıklıkla karşılaşıldığı görülecektir. Aşırı sol ve aşırı sağ kavramlarının bir ulusal güvenlik sorunu haline gelmeye başladığı bu süreçte demokratik sağa kendisini bu “aşırı” uçlardan kurtararak parlamenter demokrasi rotasından ayrılmadan bir siyasal mücadele yürütmesine olanak tanımaktadır. Devletin makbul sınırları içinde kalma ihtiyacı ise aşırı sağ olarak tanımlanan aşırı milliyetçi ve “irticacı” olarak tanımlanan İslamcı kesimlerle arasına bir mesafe konulmasını da beraberinde getirmektedir. Bozbeyli, sağın yeniden toparlanma ihtiyacındaki çaba içerisinde kendisinden başka bir partiye ya da lidere birlik çağrısı yapmış değildir. Kendisini ve partisini merkeze alan fikirleriyle sağ içinde partiler arası bir ittifaktan ziyade kendi çatısı altında bir örgütlenme modeli öngörmektedir. Bu bağlamda da MHP ile MNP-MSP gelenekleri ile irtibat kurmamanın ötesinde CHP'den koparak Türk merkez sağını çeşitlendiren parti ve liderlerle de bir iletişim kurma ihtiyacı dahi hissetmemiştir. Türk-İslam Sentezi ekseninde yaptığı yoğun vurgular, bir ölçüde sağın merkezinin dışındaki unsurları ile doğrudan değil ancak dolaylı bir ilişki kurulduğu şeklinde yorumlanabilir. Hatta bir adım daha ileri giderek zımnî olarak kabul ettiği aşırı sağ unsurları da kendi “makbul” alanında mevcut siyasal yapıyla daha uyumlu hale getirmek istemiş olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Bu da merkez sağın, resmi ideoloji eksenindeki klasik dengeyi bozmama ihtiyacı ile de paralellik arz etmektedir.

5. Sonuç

Türk sağı 1960'lı yılların ikinci yarısında bir kriz süreci içine girmiştir. Bu krizden en çok etkilenen yapı ise AP olmuştur. Hatta AP'nin temsil ettiği merkez sağ içinde yaşanan bu kriz 1973 sonrası süreçte CHP iktidarının ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Merkez sağ içinde yaşanan krizin temelinde bir iktidar mücadelesi ve çıkar çatışmasını görmek mümkündür. Ancak bu çatışmayı derinleştiren bir başka önemli husus Demokrat Parti gibi önemli bir mirasın, 27 Mayıs sonrasında Yassıada süreci ile birlikte daha da önemli bir mücadele sembolü haline gelen bir mirasın paylaşılması olmuştur. Demokrat Parti'nin ortaya koyduğu siyasal mücadelenin 27 Mayıs sonrasında nasıl temsil edildiği ve edilmesi gerektiğine dair ortaya çıkan süreç Türkiye'de Demokratik Parti'nin kurulmasına neden olan en önemli gelişmelerin başında gelmektedir. Ferruh Bozbeyli'nin bir politik ideal olarak resmettiği “946 Hareketi”nin 1970'li yıllardaki tecellisi olarak ortaya çıkan Demokratik Parti, mevcut siyasete sıradan bir eleştiri üzerine değil, bizzat Demokrat Parti'nin mirasını temsil etme ve merkez sağı birleştirme gibi oldukça önemli ve ağır bir misyonu üstlenmeye çalışmıştır. Bu temsil sürecinde ise partinin siyasal yönelimleri Bozbeyli'nin düşünce dünyasında şekil bulmuştur. Bozbeyli'nin siyasal yelpazedeki pozisyonun belirleyen kavram ise “Demokratik Sağ” kavramı olmuştur. Sol-sağ ayrımının kabullenilmesi ise yapılan siyasal pozisyon tercihi “sağ” siyasetin pekişmesine yaradığı kadar başındaki “demokratik” ibaresi sağ içinde yeni bir tartışma başlatacak imkana sahip olsa da bunun gerçekleşmediği görülmektedir. Ecevit'in sol içi bir tartışma sonucu ortaya koyduğu “demokratik sol” tercihini andıran “demokratik sağ” kavramı geleneksel değerler ile Cumhuriyet değerlerinin denge noktasını siyaseten makbul olan merkez alanda bir sağ üzerinde inşa etmiştir. Burada Türk sağının geleneksel kodlarının çok daha baskın olmasına karşılık sağın kendi içindeki farklı yönelimlerini göz ardı eden ve kendi pozisyonunu en doğru merkez olarak görme eğiliminde olan bir siyasal yönelimin geliştirilmek istendiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- (1971). *72'ler Hareketi ve Demokratik Parti*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi.
- (1973). *Demokratik Parti Seçim Beyannamesi: 946 Hareketinin Manâ ve Felsefesi Etrafında Elele*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayi.
- (1970). *Demokratik Parti Tüzük ve Program*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayi.
- Başkaya, F. (2011). *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Bora, T. (2012). "Türk Sağ: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi", İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (Ed.). *Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (9-28). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozbeyli, F. (1977). *Birinci Cemre*. İstanbul: Selçuklu Yayınları.
- Bozbeyli, F. (1976). *Demokratik Sağ*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bozbeyli, F. (1978). *Politika Sınavı*. İstanbul: Selçuklu Matbaası.
- Bozkır, G. (2013). "Cumhuriyetçi Güven Partisi". Turgay Uzun (Ed.). *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (283-312). Ankara: Orion Kitabevi.
- Cizre, Ü. (2002). *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşkun, A. (1978). *Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*. Ankara: İmge Yayınları.
- Demir, D. C. (2017). "Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat'tan Adalet Partisi'ne Merkez Sağın Sancılı Serüveni". Mete Kaan Kaynar (Haz). *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (483-517). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2011). *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2009a). "1946-1980 Döneminde Türkiye'de 'Sol' ve 'Sağ'". Ömer Laçiner (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* (413-450). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2013). *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2009b). "Ferruh Bozbeyli". Ahmet Çiğdem (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* (570-575). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, B. (2015). *Atatürk ve Devrimcilik*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Erdoğan, M. (2013). "Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni". Murat Yılmaz (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm* (23-40). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erken, B. (2016). "Türkiye'de Merkez Sağ İdeolojisini Siyasi Hareket Üzerinden Temellendirme Denemesi". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2): 191-222.
- Eroğul, C. (2013). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Gevgilili, A., (1987). *Yükseliş ve Düşüş*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kili, S. (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Koçak, C. (2017). *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları: CHP İktidarının Sonu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Özdemir, H. (2011). “Siyasal Tarih (1960-1980)”. Sina Akşin (Yay. Yön.). *Türkiye Tarihi Cilt 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980* (191-264). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özdoğan, G.G. (2002). “Turan”dan “Bozkurt”a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946). İsmail Kaplan (Çev). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özel, S., Sarıkaya, A. (2013). “Türkiye’de Liberalizmin Prangaları”. Murat Yılmaz (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm* (452-473). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Safi, İ. (2007). *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Şener, M. (2010). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*. İstanbul: Yordam Yayınları
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Taşkın, Y. (2009). “Türkiye’de Sağcılık”. Ömer Laçiner (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler* (451-473). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timur, T. (2003). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye’de Siyasî Partiler 1859-1952*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Ünsal, A. (2002). *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi 1961-1971*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ünsaldı, L. (2014). *Bir Ekonomizm Eleştirisi: Türkiye’de Kalkınma Fikri*. İstanbul: Heretik Yayıncılık.